

О. В. Мазур,
асистент кафедри менеджменту, економічної теорії та фінансів
Хмельницького університету управління та права

УДК 336.6

ФІНАНСОВА САНАЦІЯ: СЕМАНТИКА ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

На підставі проведеного аналізу існуючих серед науковців підходів до розуміння поняття “фінансова санація”, автором пропонується розрізняти “санація” та “фінансова санація”, а також обґрунтовується недоцільності ототожнення даних понять.

Ключові слова: санація, фінансова санація, неспроможність.

В умовах структурної перебудови економіки, що відбувалася в Україні на початку ХХІ ст., суттєво активізувалася проблема неплатоспроможності великої кількості підприємств, є тому числі тих, які формують економічну безпеку країни. Ефективна система відновлення платоспроможності вкрай важлива завжди, а особливо в посткризовий період, коли, ще без того незміцнілий бізнес стикається з браком готівкових коштів та не може виконувати свої зобов'язання перед кредиторами. Це становище свідчить про те, що вітчизняним підприємствам необхідно вчасно реагувати на негативні тенденції показників фінансового стану підприємств, які є гарантом фінансової стабільності та вироблення стратегії щодо відновлення їх платоспроможності, що можливо завдяки застосуванню такого інструменту, як фінансова санація.

Як показав аналіз зарубіжної та вітчизняної економічної літератури і наукових праць з питань санації, теоретичні аспекти оздоровлення досліджуються досить широко. Обґрунтування цього поняття розкривається у працях зарубіжних дослідників Н. Здравомислова, Б. Бекенферде, М. Гелінга. Різні аспекти оздоровлення є предметом дослідження і вітчизняних фахівців, зокрема М. К. Колісника, П. Г. Льчука, П. І. Віблого, А. В. Чупіса, О. І. Копилюка, І. В. Зятковського, А. В. Череп, І. А. Бланка, О. О. Терещенка та інших. у той же час дискусійним залишається питання про те, що саме слід розуміти під поняттям фінансового оздоровлення, адже більшість науковців ототожнюють це поняття з санацією.

Метою цієї статті є узагальнення найпоширеніших думок до розуміння дефініцій “санація”, “фінансова санація” та обґрунтування недоцільності ототожнення цих понять.

Історія людської цивілізації свідчить, що поняття оздоровлення веде свою історію поряд із зародженням інституту неспроможності, який з часів виникнення пройшов довгий шлях розвитку, що сягає у глибину століть. Його зародження обумовлене розвитком господарсько-кредитних відносин та відносин власності ще з часів Стародавнього Риму. В основному джерелі римського права — Законах ХІІ таблиць — було закріплено право кредитора на відшкодування збитків від невиконання зобов'язань, при цьому боржнику після визнання ним боргу або постанови проти нього судового рішення надавалось 30 пільгових днів для його закриття, після чого кредитори, не отримавши задоволення своїх вимог, мали право розчленувати тіло неплатоспроможного боржника. Боржника карали, а проблема боргу залишалася [1, с. 47]. Можна припустити, що наведене твердження щодо

пільгових днів закриття боргу має на меті знайти шляхи покращення майнового становища боржника, іншими словами, оздоровити його. А відтак це дає підстави вважати, що цей період є відправною точкою до розуміння самого поняття оздоровлення.

Згадка поняття “санації” знаходить своє відображення і у збірнику законів Ярослава Мудрого — “Руській Правді”. З цього приводу зазначається, що “... коли банкрутство купця станеться через нещасливу пригоду, а не через його недбалість, тобто коли потоне корабель або пропаде товар під час війни чи від вогню, то кредитор не вправі вимагати свої гроші негайно, взяти його в неволю чи продати; купець може сплачувати свої борги частками, бо шкода — з Божої волі, а він сам не винен; а от коли купець втратить своє майно внаслідок пияцтва, або вдавшись до карних справ, або через власну безпорадність, то вже воля кредитора — дати йому “прольонгату” або продати його разом з усім майном” [2]. З наведеного очевидно, що можливість оздоровлення майнового становища боржника простежується і за часів Давньоруської держави. Зауважимо, що для цього часу характерним був становий характер застосування процедури банкрутства щодо боржника: процедура банкрутства і відповідно можливість оздоровлення застосовувалась тільки до купців та торговців. Тому дуже правильний висновок у зв’язку з цим робить український науковець А. В. Череп, яка зазначає, що “... становий характер і, як наслідок, обмеженість практики використання процедури неспроможності гальмували розвиток інституту банкрутства” [3, с. 61]. Враховуючи, що в той час санація була складовим елементом даного інституту та не розглядалась як окрема процедура відновлення неспроможності боржника, вважаємо, що наведені вище умови гальмували і її розвиток.

Аналіз літературних джерел з питань санації показує, що і у середньовічних італійських містах проблема боргу мала дещо інші варіації: статутами та судовою практикою надавались досить широкі можливості для врегулювання відносин між неплатоспроможним боржником та його кредиторами, зокрема шляхом укладення мирової угоди. Так, слідом за уступкою майна або накладенням виконавчого арешту за клопотанням кредиторів боржнику надавався певний строк для укладення мирової угоди або для набуття коштів для розрахунку з ними [4, с. 14].

Разом з цим, в умовах життя стародавніх народів ми не знаходимо ґрунту для прояву визначальної думки, що характеризує санацію як законодавчо закріплений та упорядкований процес, лише поодинокі безсистемні випадки.

Лише у XVII–XIX ст.ст., з приходом капіталізму, в Європі відбувається розширення використання процедури банкрутства за межі купецького стану: банкрутом могла бути оголошена особа з будь-якого стану. У цей період одержують законодавче закріплення і правове оформлення відновні (санаційні) або реорганізаційні процедури [3, с. 61].

Зазначимо, що у часи царської Росії, однією із прогресивних рис конкурсного процесу було те, що крім застосування традиційних процедур банкрутства, застосовувались також процедури, направлені на відновлення платоспроможності боржника. Так, до порушення справи про банкрутство передбачалось введення адміністрації на підприємстві за згодою як кредиторів, так і боржників.

Що ж стосується радянського особливого управління, то воно вводилось лише після порушення справи про банкрутство самим судом з метою збереження підприємства. Проте, як зауважує Б. М. Поляков, таке управління вводилось лише до приватних господарюючих суб’єктів без використання інституту інвесторів та фактично не досягало своєї основної мети, оскільки окрім відстрочки та прощення платежу воно не вміло вирішувати основного завдання відновлення неспроможності. Такі заходи ефективні з поєднанням інвестування, обміну боргів на корпоративні права та майнові активи боржника [5, с. 33].

Заслужує на увагу факт, що, незважаючи на викривлене застосування процедури оздоровлення в той час, паралельно існували уявлення, якими насправді вони мають бути. Так, Н. Бончковський писав: “Розгляд справи про неспроможність повинен починатися вирішенням питання щодо життєздатності та соціальної цінності підприємства та залежно від цього рішення необхідно або призначати ліквідацію (у разі негативної відповіді на поставлене питання) або ж застосовувати заходи щодо збереження підприємства шляхом призначення нагляду до справ боржника, шляхом розстрочки платежів, шляхом зменшення претензій (коли підприємство життєздатне, має суспільне значення)” [6].

Важливим етапом у розвитку наукової думки в інституті неспроможності, а саме в частині розширення структури його інструментарію, стало переосмислення причин і наслідків сильних економічних криз кінця 20-х — початку 30-х років ХХ ст., які супроводжувались масовими розореннями товаровиробників. Саме це призвело до формування нової пріоритетної мети у доктрині та практиці інституту неспроможності — застосування так званих рятувальних процедур до боржника адже, як показала практика, застосування процедури ліквідації бізнесу як методу розв’язання проблеми неспроможності не дозволяло забезпечити стабільність економіки будь-якої країни, особливо в кризові періоди її функціонування. Зазначене дає підстави припускати, що саме в цей період відбувається становлення інституту оздоровлення як об’єктивної потреби ринкової економіки стабілізувати важливі для неї життєздатні бізнесові структури.

В Україні радянської епохи застосування процедур банкрутства було неможливим через ліквідацію приватного сектору економіки внаслідок індустріалізації та колективізації. Плановий розвиток економіки та розширення сфери адміністративно-командного управління народним господарством дозволяв ліквідовувати нерентабельні підприємства або проводити реорганізацію шляхом приєднання до прибуткових, а колгоспам — періодично “списувати” борги. Зауважимо, що лише на початку 90-х років ХХ ст. в Україні активізувався розвиток інституту неспроможності: формування ринкової економіки суттєво змінило ставлення до ситуації, у якій боржник неспроможний виконувати свої зобов’язання перед кредиторами в повному обсязі.

Слід зазначити, що останніми роками спостерігається особливо помітне поглиблення інтересу до питань оздоровлення з боку вітчизняних економістів та фінансистів-сучасників. У наукових працях М. К. Колісника, П. Г. Ільчука, П. І. Віблого [7, с. 16], А. В. Чупіса [8, с. 63], О. І. Копилюка [9, с. 16], І. В. Зятковського [10, с. 24], А. В. Череп [11, с. 215], І. А. Бланка [12, с. 343], О. О. Терещенка [13, с. 52] застосовується ряд визначень для характеристики поняття санації. Головна відмінність між ними в тому, що кожна думка висвітлюється по-різному: з позицій об’єкта, суб’єкта, мети та заходів проведення оздоровлення. Безумовно, таке розмаїття наукових думок до формулювання поняття санації свідчить про намагання кожного із авторів виділити найхарактерніші її особливості, які ще не враховані попередниками, та запропонувати найоптимальніше.

На думку О. І. Копилюк, визначення санації, яке увібрало в себе раціональне зерно із широкого спектру думок науковців, дає А. Поддєрьогін, спираючись на точку зору зарубіжних економістів Н. Здравомислова, Б. Бекенферде, М. Гелінга. Так, санація — це комплекс послідовних взаємопов’язаних заходів фінансово-економічного, виробничо-технічного, організаційного та соціального характеру, спрямованих на виведення суб’єкта господарювання з кризи і відновлення або досягнення його прибутковості та конкурентоспроможності в довгостроковому періоді [9, с. 16]. Зазначену точку зору ми розділяємо: це трактування є найбільш ґрунтовним визначенням досліджуваної категорії, не переобтяжене додатковими ознаками, але разом з тим враховує усі необхідні особливості.

Зауважимо, що дослідники проблеми оздоровлення підприємств за допомогою санації найбільш пильну увагу приділяють питанням фінансової санації. Можливо, саме тому, зважаючи на широке застосування цього терміна, його часто ототожнюють з поняттям “санація”: нерідко науковці вживають дефініцію “фінансова санація”, але, насправді ж, мова йде про санацію, або навпаки [14; 11; 12]. Однак з такою однозначністю цих категорій погодитись важко, адже заходи її досягнення різні.

Для розмежування цих понять розглянемо їх формулювання в літературі [1; 8; 12; 14; 15; 16].

Як стверджують А. Б. Кондрашихін, Т. В. Пепа, В. О. Федорова, санація, передусім, базується на заходах щодо фінансового оздоровлення, тому терміни “санація”, “фінансова санація” та “фінансове оздоровлення” розглядаються як синоніми одного і того самого соціально-економічного явища [14, с. 83]. На наш погляд, санація може проводитись і без залучення фінансових ресурсів, тобто шляхом проведення організаційних, виробничо-технічних та соціальних заходів, які не завжди передбачають “вливання” грошових коштів на підприємство. Так, до нефінансових інструментів у процесі санації можна віднести відповідно зміну структури управління підприємством, підвищення якості менеджменту, звільнення персоналу, який не може бути задіяний у процесі реалізації плану санації, закриття нерентабельних виробництв, покращення міжособистісних стосунків між членами трудового колективу. Подібної думки і авторський колектив на чолі з Т. С. Клебановою, які зазначають, що “...суть санації охоплює не тільки фінансовий аспект, необхідно враховувати і питання організаційно-правової, матеріально-технічної, управлінської перебудови діяльності підприємств–боржників” [16, с. 38].

Зятковський І. В. під санацією розуміє спробу фінансового оздоровлення підприємств, яка реалізується шляхом проведення фінансово-економічних, виробничо-технічних, організаційно-правових та соціальних заходів, спрямованих на досягнення чи відновлення платоспроможності у довготерміновому періоді, характерному погіршенням фінансового стану або загрозою його ліквідації [10, с. 24]. Погоджуємось з вищенаведеним трактуванням, оскільки увесь спектр заходів, у тому числі заходів фінансового характеру, дає можливість відновити платоспроможність. Разом з тим необхідно звернути увагу на те, що автор цього визначення трактує санацію як один із методів фінансового оздоровлення, тобто у такому випадку санація є більш вузьким поняттям, ніж “фінансове оздоровлення”.

На протипагу вищезазначеному, на думку А. В. Череп, санація — це комплексне застосування фінансово-економічних, виробничо-технічних, організаційно-правових та соціальних заходів з метою, насамперед, відновлення платоспроможності, ліквідності, прибутковості, а в довгостроковому періоді — конкурентоспроможності, фінансової стійкості, ділової активності, а також створення умов їх збереження і, як наслідок, підвищення ринкової цінності господарюючого суб'єкта (боржника) за участю власників підприємства, кредиторів, а також інших потенційних санаторів. Автор цього трактування вважає, що саме таке тлумачення розкриває сутність фінансового оздоровлення, стисло окреслює його основну мету та заходи [11, с. 215]. З наведеного очевидно, що у цьому контексті “санація” та “фінансове оздоровлення” тотожні поняття. Зазначимо, що термін “санація” походить від латинського “*sanare*”, що в перекладі означає лікування, оздоровлення, а враховуючи це та можливість проведення санації без залучення фінансових ресурсів, вважаємо, що вказані терміни відрізняються за своїм змістом. Санація включає в себе оздоровлення за допомогою інструментів фінансового характеру.

Бланк І. А. розглядає санацію як “заходи для залучення зовнішньої фінансової допомоги, спрямовані на запобігання оголошенню підприємства–боржника банкрутом та його ліквідацію” [12, с. 343]. Принципово погоджуємось з такою точкою зору, адже внутрішня мобілізація фінансових ресурсів доцільна лише за рахунок невеликої заборгованості та незначної зношеності основних засобів, а там, де є значна частка

простроченої заборгованості, власними фінансовими коштами підприємство оздоровити, на нашу думку, неможливо.

Корецька С. О. вважає, що сутність фінансової санації трактується як система заходів, спрямованих на запобігання банкрутству промислових, торгових, банківських підприємств та їхнє майбутнє відродження [15, с. 37]. Вважаємо зазначене поняття досить загальним: визначення не дає розуміння того, за допомогою яких фінансових заходів буде реалізовуватись санація. Виходячи із твердження, що фінансова санація вважається такою лише тоді, коли платоспроможність підприємства відновиться за допомогою фінансових заходів [8, с. 81], на нашу думку, неможливо ідентифікувати за вищевказаним трактуванням фінансової санації як таку.

Український економіст, В. К. Васенко вважає, що фінансова санація — це санація, яка реалізується тільки у фінансовій формі за допомогою фінансових інструментів і не передбачає змін в організаційно-правовій, виробничій, технологічній структурі підприємства або передує цим змінам [1, с. 115]. Власне, і ми дотримуємося цього визначення як такого, що найбільш точно викладає сутність фінансового оздоровлення.

Особливе місце в дослідженнях фінансової санації займає проблема об'єкта санації. Існує багато точок зору, до кого слід застосовувати санаційні процедури: до підприємства-боржника, до збанкрутілого підприємства, до неплатоспроможного підприємства чи до підприємства господарювання, не акцентуючи увагу на його фінансовому стані.

Як вважає авторський колектив на чолі з А. В. Чупісом, термін “санація” слід застосовувати лише до неплатоспроможного підприємства-боржника, до якого мають претензії кредитори і яке неспроможне самостійно вирішувати свої проблеми. Таке трактування, на їхню думку, дозволить уникнути неправильного розуміння будь-яких організаційних перетворень, удосконалення фінансового управління, управління персоналом як санаційних заходів. Також автори проводять паралель з медициною, де санація, тобто оздоровлення, пов'язана зі станом хвороби, а методи і засоби медичного впливу на здоровий організм дістали назву профілактичних заходів [8, с. 58]. Безумовно, такий підхід до трактування терміна санації заслуговує на існування, проте загалом з такою точкою зору ми погодитися не можемо, адже, на нашу думку, цей авторський колектив не враховує раціональний світовий досвід, який визначився в ході довгої історичної практики використання інституту оздоровлення.

У процесі історичного розвитку світова практика визначила декілька інструментів для вирішення питання неспроможності підприємств. До них належать мирова угода, способи відновлення спроможності підприємств, які здійснюються у форматі санації або реструктуризації, а також банкрутство (ліквідація). Усі зазначені інструменти застосовуються у двох варіантах — позасудової практики та судового провадження. В останні роки домінантою системи регулювання у розвинутих країнах (наприклад, Великобританії, Франції) проблеми неспроможності є застосування санації до початку провадження справи про банкрутство. Привертають до себе увагу й окремі положення Закону України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” [17], у яких зроблений наголос на способах оздоровлення потенційно життєздатних підприємств шляхом санації або реструктуризації, причому як у процесі судового провадження, так і у варіанті досудового вирішення проблеми із заборгованістю.

Повертаючись до наведеного нами визначення, з якого очевидно, що санація повинна проводитись лише після порушення справи про банкрутство, зауважимо, що у цьому контексті обмежується використання способів підтримки потенційно життєздатних підприємств, особливо враховуючи, що це твердження йде всупереч меті системи регулювання неспроможності підприємств — забезпеченні стійкості і поступального розвитку економіки.

Крім цього, зазначимо, що на будь-якому нормально функціонуючому підприємстві завжди проходять організаційні зміни, проте класифікувати їх як санаційні заходи воно не зможе, не маючи відповідних підстав для їх застосування. До прикладу, однією з них є неблагополучність фінансового становища та як наслідок — неможливість підприємства розрахуватися з боргами. Також необхідно зауважити, що коли є ознаки “захворювання” на підприємстві, навряд чи можна його називати “здоровим”, а профілактичні заходи — ефективними при хворобі. Вважаємо, що процедура санації повинна застосовуватись не лише на етапі глибокої кризи, а й на більш ранній стадії при порушенні стабільної діяльності підприємства.

Таким чином, фінансова санація є багатограним поняттям, що розглядається в контексті оздоровлення та реалізується лише у фінансовій формі за допомогою фінансових інструментів не тільки у процесі судового провадження, але і у варіанті досудового вирішення проблеми неплатоспроможності суб'єкта господарювання.

Список використаних джерел

1. *Васенко, В. К.* Фінансова діагностика і санація діяльності підприємства [Текст] : [монограф.] / В. К. Васенко ; Східноєвроп. ун-т економіки і менедж. — Черкаси, 2009. — 203 с.
2. *Грушевський, М. С.* Історія України–Руси [Текст] / М. С. Грушевський. — К. : Наукова думка, 1992. — Том 3 : До року 1340. — 592 с.
3. *Череп, А. В.* Фінансова санація та банкрутство суб'єктів господарювання [Текст] : [навч. посіб.] / А. В. Череп. — К. : Кондор, 2006. — 378 с.
4. *Джунь, В. В.* Інститут неспроможності: світовий досвід розвитку і особливості становлення в Україні [Текст] : [монограф.] / В. В. Джунь. — [2-е вид., виправл. і доповн.]. — К. : Юрид. практика, 2006. — 384 с.
5. *Поляков, Б. М.* Право неспроможності (банкрутства) в Україні [Текст] : [підруч.] для студ. вищ. навч. закл. / Б. М. Поляков. — К. : Ін Юре, 2011. — 560 с.
6. *Бончковский, Н.* Способы разрешения несостоятельности и наше право [Текст] / Н. Бончковский // Еженедельник Советской юстиции. — 1924. — № 43. — С. 10–28.
7. *Колісник, М. К.* Фінансова санація і антикризове управління підприємством [Текст] : [навч. посіб.] / М. К. Колісник, П. Г. Льчук, П. І. Віблій. — К. : Кондор, 2007. — 272 с.
8. *Чупіс, А. В.* Фінансова санація підприємств [Текст] : [навч. посіб.] / А. В. Чупіс [та ін.]. — Суми : Довкілля, 2006. — 326 с.
9. *Копилук, О. І.* Фінансова санація та банкрутство підприємств [Текст] : [навч. посіб.] / О. І. Копилук, А. М. Штангрет. — [2.вид.]. — Львів : Українська академія друкарства, 2005. — 150 с.
10. *Зятковський, І. В.* Фінансове оздоровлення підприємств: теорія і практика [Текст] / І. В. Зятковський. — Тернопіль : Тернопільська академія народного господарства, 2003. — 344 с.
11. *Череп, А. В.* Визначення заходів для відновлення платоспроможності боржника [Текст] / А. В. Череп, О. О. Романченко // Вісник Запорізького національного університету — 2010. — № 1 (5). — С. 213–219.
12. *Бланк, І. А.* Фінансовий менеджмент [Текст] / І. А. Бланк — К. : Ніка–Центр, Ельга, 2002. — 528 с.
13. *Терещенко, О. О.* Фінансова санація та банкрутство підприємств [Текст] : [навч. посіб.] / О. О. Терещенко — К. : КНЕУ, 2004 — 412 с.
14. *Кондрашихін, А. Б.* Фінансова санація і банкрутство підприємств [Текст] : [навч. посіб.] / А. Б. Кондрашихін, Т. В. Пепа, В. О. Федорова. — К. : ЦУЛ, 2007. — 208 с.
15. *Корецька, С. О.* Фінансова санація та банкрутство підприємств [Текст] : [навч. посіб.] / С. О. Корецька. — Запоріжжя : Гуманітарний ун-т “Запорізький ін-т держ. та муніципального управління”, 2005. — 159 с.
16. *Клебанова, Т. С.* Банкрутство і санація підприємства: теорія і практика кризового управління [Текст] / Т. С. Клебанова [та ін.] ; ред. О. В. Мозенков. — Х. : ІНЖЕК, 2003. — 271 с.
17. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України від 14.05.1992 р. № 2343–ХІІ, у ред. Закону від 30.06.1999 р. № 784–ХІV та від

22.12.2011 р. № 4212–VI [Текст] // ВВР. — 1999. — № 42–43. — Ст. 378; 2012. — № 32–33. — Стр. 1272. — Ст. 413.

*Рекомендовано до друку кафедрою менеджменту, економічної теорії та фінансів
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 2 від 30 жовтня 2012 року)*

Надійшла до редакції 01.11.2012

Мазур О. В. Финансовая санация: семантика и интерпретация

На основани проведенного анализа существующих среди ученых подходов к пониманию понятия “финансовая санация”, предлагается различать “санация” и “финансовая санация”, а также обосновывается нецелесообразности отождествления данных понятий.

Ключевые слова: санация, финансовая санация, несостоятельность.

Mazur, O. V. Financial Reorganization: Semantics and Interpretation

In this paper, based on the analysis of existing approaches among scientists to understand the concept of “financial reorganization”, the author proposed to distinguish “reorganization” and “financial reorganization” and justified inappropriate identification of these concepts.

Keywords: restructuring, financial restructuring, insolvency.

